

Jerica Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Od definicije besedne vrste v slovnici do besednovrstne oznake v slovarju

Besednovrstna označenost leksikalnih enot v slovarju je sestavina slovarskega pomenskega opisa, ki temelji v slovničnem opisu danega jezika, v leksikografski izvedbi pa se prilagaja določnemu slovarskemu konceptu. V besednovrstni teoriji znotraj slovnice slovenskega jezika je razviden razvoj, ki se mu slovaropisje mora prilagajati ob hkratnem upoštevanju leksikoloških danosti (leksikalna enota, slovarski pomen, kategorialne pomenske sestavine) in siceršnjih slovaropisnih zahtev. Obstoječi slovarji slovenskega jezika v besednovrstnem označevanju niso enotni; od prihodnjega slovaropisja se pričakuje, da oskrbi besednovrstno označenost slovenskega besedja, ki bo izkazovala čim bolj enovito utemeljeno razumevanje posameznih besednih vrst.

In dictionaries, part-of-speech labelling represents a substantial segment of lexicographic descriptions. Although it is based in the grammar of a particular language, it must follow the concept of each particular dictionary. In recent decades, noticeable progress in the theoretical discourse on word classes in Slovenian may be observed. While fulfilling other lexicographical demands (the structure of the lexical unit, lexical meaning, categorial semantic features), modern Slovenian dictionary-making could also consider new conceptions of Slovenian word classes developed by recent studies. In respect to part-of-speech labelling, dictionaries of Slovenian are not uniform; this fact might be taken into consideration by authors of new Slovenian lexicographic manuals.

1 Uvod

Besednovrstna oznaka je v pomenskem opisu leksikalne enote v slovarskem priročniku običajni, skoraj samoumevni podatek o mestu leksikalne enote v poimenovalnem sistemu. Glede na to, da je besednovrstna oznaka slovnična oznaka, se pričakuje, da besednovrstno kategorizacijo oskrbi slovnica in je s tem na voljo slovaropisju. Besednovrstno določanje leksikalnih enot pri neposrednem oblikovanju slovarskega sestavka znotraj danega slovarskega koncepta na osnovi besedilnega gradiva nasprotno dokazuje, da se pri besednovrstnosti potrjuje tipična razlika, sicer obstoječa med pogledom slovnice (slovníčarja) na jezikovno resničnost in potrebami leksikografije (slovaropisca) pri leksikografskem prikazovanju te resničnosti. Slovnica je zavezana ugotavljanju in utemeljevanju besednih vrst kot kategorij, obstoječih v danem jeziku; v slovarskem priročniku naj bi bilo za vsako leksikalno enoto (ali njeno sestavino, če leksikalna enota ni enobesedna) navedeno, v katero besednovrstno kategorijo se uvršča. V idealnem primeru bi bili obe področji neproblematično prekrivni: slovnica bi imela predvidene in definirane besednovrstne kategorije, s katerimi bi bilo mogoče nedvoumno kategorizirati prav vse leksikalne enote in njihove sestavine. Slovaropisna praksa

dokazuje, da jezikovna resničnost s svojo kompleksnostjo te vrste idealno prekrivnost v nekaterih primerih presega. Poleg tega slovarski koncept vključuje določene zahteve glede stvarne izvedbe sprejetega kategorizacijskega sistema.

Praksa slovenskega slovničarstva in slovaropisja kažeta, da je besednovrstna teorija v slovenski slovnici doživela svoj razvoj; slovaropisje, čeprav v osnovi odvisno od slovnične tradicije, je imelo pri tem pomembno vlogo. O tem, kako se manifestira specifičnost besednovrstne problematike v slovaropisju, je mogoče razmišljati v različnih okvirih: s spremljanjem sprememb, ki jih na področju besednovrstne kategorizacije potrjuje primerjava med različnimi slovenskimi slovarji; s spremljanjem slovničarske dejavnosti na tem področju v času, odkar je v slovenskem jezikoslovnem prostoru prisoten *Slovar slovenskega knjižnega jezika*; z obravnavo besednovrstnosti v okviru prototipske semantične teorije itd. Tukajšnja obravnava se omejuje na prikaz specifičnosti besednovrstnega kategoriziranja s stališča zahtev, kot jih pomenskemu opisu v slovarju postavljajo spoznanja leksikalnega pomenoslovja.¹

2 Splošno o vlogi besednovrstne oznake v slovarskem pomenskem opisu

Besednovrstno označevanje besed kot leksikalnih enot ali njihovih sestavin (večbesedne leksikalne enote) je v slovarskem priločniku ustaljeni podatek znotraj identificiranja iztočnice ali podiztočnice. V tej vlogi besednovrstne oznake v slovarju na zunaj izkazujejo specifičnost besednovrstne kategorizacije v slovaropisju: dani besedi – leksikalni enoti ali njeni sestavini – se s tem, ko se ji pripiše določeno besednovrstno oznako, pripiše oblikoskladenjske in pomenske značilnosti, veljavne za besedno vrsto. Besednovrstna oznaka na najbolj splošni ravni umesti jezikovni izraz v poimenovalni sistem danega jezika. Navedba besednovrstne oznake pri iztočnici ali podiztočnici dejansko vključuje skrajno gospodaren prikaz številnih njenih lastnosti: skladenjske vloge v stavčni povedi, pregibanjskih značilnosti, tipskega denotativnega pomena (v smislu danosti, da npr. samostalnik pomeni stvari, pridevnik lastnosti itd.). Uporabnik se pomembnosti besednovrstnega označevanja pri običajni rabi slovarja v celoti niti ne more zavedati, niti tega védenja večinoma ne pogreša. Morda ga na vlogo besednovrstne označenosti še najbolj opozori homonimija, ker mora med več enakopisnicami izbrati iztočnico, za katero se zanima. Pač pa je besednovrstno označevanje zelo pomembno za slovarnika, ki mora označevanje dosledno izpeljati tako, da vse besede, ki so z dano oznako uvrščene v določeno besednovrstno kategorijo, zares izkazujejo iste vrste lastnosti in so leksikografsko enako obdelane.

Besednovrstno označevanje v slovarju dejansko vključuje soočenje enkratnih pomenskih lastnosti dane leksikalne enote s kategorizacijo besednih vrst, kot je poznana

¹ Leksikalno pomenoslovje je ob tem razumljeno kot tisto področje jezikoslovja, ki je specializirano za preučevanje leksikalnega pomena, zaradi česar predstavlja ustrezno splošno, teoretično osnovo za slovaropisje, ki je po svoji naravi praktično, aplikativno omejeno in zavezano upoštevanju različnih zahtev, in ne zgolj jezikoslovnih ugotovitev.

iz slovnicega opisa danega jezika.² V slovaropisnih priročnikih se ta postopek prikazuje kot neproblematično opisovanje slovnice lastnosti leksikalnih enot in njihovih sestavin; z navedbo besednovrstne oznake naj bi bila podana temeljna slovnica v zvezi z določeno leksikalno enoto skoraj v celoti.³ Besednovrstne oznake v danem slovarju naj bi bile določene v obliki končnega seznama; pri sestavljanju slovarskega sestavka se samo izbere ustrezna oznaka in se vnese v predvideni razdelek. S tem je zagotovljena enotnost oznak (v okviru nabora) in neproblematičnost označevanja. V sodobnem slovaropisju, kjer se predpostavlja izdelava slovarja na osnovi leksikalne baze, je pri izdelavi slovarskega sestavka aktualno vprašanje, katere slovnice podatke iz leksikalne baze navajati v slovarskih sestavkih. Toda besednovrstne oznake niso predmet te izbire, ker so samoumevne.⁴

Gornji povzetek iz leksikografskih priročnikov implicira stanje, kot ga lahko ugotavljamo za že izdelani slovarski priročnik, v katerem se besednovrstne oznake kažejo kot nedvoumno določene v slovnici in s strani slovaropisja zgolj privzete. Različni slovarji naj bi imeli možnost variacij v navajanju besednovrstnih oznak na površinski izrazni ravni (npr. glagol se lahko označuje z navajanjem nedoločnika in sedanjika ali pa z izpisano oznako glagol ipd.), medtem ko naj bi bila vsebina oznak (kaj je npr. členek kot besedna vrsta) nedvoumno in neproblematično določena v slovnici.

Izkušnje v slovenističnem slovaropisju teh navedb ne potrjujejo povsem. Slovnice opis slovenskega jezika sicer vključuje definicije posameznih besednih vrst, vendar to samo po sebi še ne zadošča za oblikovanje praktičnih smernic, kako izpeljati besednovrstno kategorizacijo v danem slovarju v skladu z zahtevami slovarskega koncepta.⁵

² Ob besednovrstnem označevanju v slovarju je mogoče razmišljati o različnem pristopu slovnice in slovarnika k opisu besedja. Ob siceršnjem spoznanju o neločljivi povezanosti slovnice in slovarja v jezikovnem sistemu ta različnost na načelni ravni ne more biti deležna pozornosti, v praktičnem slovaropisju pa ni mogoče, da ne bi bila zaznavna razlika med slovnice in slovarniškimi pogledom. Eden redkih eksplicitnih zapisov s to vsebino je v sestavku *Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ* J. Riglerja: »Pravila, ki jih poznamo iz slovnice kompleksno, so tu [v slovarju] aplicirana na posamezne besede. Razlika je v tem, da v slovnici navadno operiramo z določenim številom primerov, navadno najbolj običajnimi, tudi izjeme navajamo navadno le bolj frekventne, predvsem tiste, ki jih imamo slučajno v evidenci. V slovarju pa pridemo, odvisno seveda od obsega slovarja, skoraj do vsake besede in vsaki od teh besed je treba določiti podatke« (Rigler 1981: 169–189).

³ Besednovrstna kategorizacija je v slovaropisju lahko obravnavana na docela tehnični ravni, v okviru navodil za oblikovanje slovarskih razlag; eno od teh navodil je, da mora biti razlagalna beseda iste besedne vrste kot razlagana beseda; ali pa so za leksikalne enote iz določene besedne vrste predvidene čisto določene tipske razlage, npr. za vrstni pridevnik 'ki je v zvezi z ...' ipd. Prim. Landau 1989: 138–144.

⁴ Atkins 2008: 219, 400.

⁵ Znotraj same slovnice so načeloma pričakovane različne interpretacije tako koncepta besedna vrsta kot posameznih besednovrstnih kategorij. Poleg tega nobena slovnice besednovrstna klasifikacija ni niti popolna niti ne neproblematična. V tem prispevku se ta problematika ne omenja, ker je po svoji načelni kompleksnosti v nasprotju s siceršnjo omejenostjo prispevka na aktualni položaj v slovenističnem slovarstvu.

3 Besedne vrste v slovenski slovnici

V slovnici je težišče obravnave besednih vrst v navedbi definicij za posamezne besedne vrste in v opisu njihove medsebojne različnosti. Slovenska slovnica obravnava besedne vrste v okviru oblikoslovja, torej »tistega dela slovnice, ki slovarskim enotam določa vrstne, oblikovne in funkcijske značilnosti«. ⁶ Besedne vrste so predstavljene »kot pojmi za množice besed z enakimi skladenjskimi vlogami in drugimi lastnostmi«, od katerih so nakazane »npr. tvorjenost, slovnične kategorije, konverzivnost ipd.« ⁷ Uvodni določitvi pojma »besedna vrsta« in imenovanju devetih v slovenskem jeziku prepoznanih besednih vrst neposredno sledijo splošni opisi kategorij, s katerimi so posamezne besedne vrste razločevane: pregibnost, oblikoslovna vzorčenost, naglasna vzorčenost, morfematika; v ločeni skupini z naslovom »Inherentne kategorije sklonljivega« so prikazane kategorije spol, sklon, število, številskost in oseba. Splošni opis kategorij se zaključuje z razdelkom »Drugo«, ki napoveduje, da so pri razločevanju besednih vrst udeležene še druge kategorije, prikazane pri obravnavi posameznih besednih vrst. ⁸ S tem pristopom je eksplicitno izraženo, v čem temelji razmejevanje, ločevanje besednih vrst in pripravljena je pot v posamezni opis vsake od njih. Znotraj teh opisov (samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol itd.) so nato podrobneje obravnavane za vsako od besednih vrst relevantne razločevalne kategorije tako, da so obsežno in izčrpno prikazane njihove oblikoslovne in skladenjske značilnosti.

S stališča pomenskega opisa v slovarju je tovrstno definiranje besednih vrst nujno izhodišče za osnovno umestitev leksikalne enote ali njene sestavine v poimevalni sistem danega jezika. Slovenska slovnica slovarniku omogoča, da si izoblikuje razmeroma jasno predstavo o besednih vrstah v slovenskem jeziku kar zadeva oblikoslovne in skladenjske značilnosti posameznih kategorij. Povezovanje besednih vrst z leksikalnim pomenom pa slovnica tega tipa pričakovano zgolj okvirno nakazuje, pri posameznih besednih vrstah v različni meri. ⁹ Tako je pri samostalniški besedi in pridevniški besedi prikaz besednovrstnih razločevalnih lastnosti razdeljen v obsežno predstavitev »skladijskih lastnosti« in v kratek povzetek o »pomenskih lastnostih« ¹⁰, toliko da je pokazano, kako je dana besedna vrsta kot kategorija dolo-

⁶ Toporišič 2004: 255.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam: 255–273.

⁹ »Slovenska slovnica« se v tem kontekstu nanaša pretežno na slovnični opis besednih vrst, kot ga vsebuje *Slovenska slovnica* J. Toporišiča in kot je razviden v *Slovenskem pravopisu* 2001; kljub pomanjkljivostim in starosti je to praktično najsdobnejši celoviti opis besednovrstnosti slovenskega jezika. Mogoče so besednovrstne kategorizacije, ki imajo drugačna izhodišča; vendar za slovenski jezik trenutno ni druge celovite kategorizacije, ki bi bila uporabna v praktičnem slovaropisju.

¹⁰ Pomenske lastnosti so pri samostalniški besedi obravnavane na str. 274, pri pridevniški besedi pod naslovom *Pomenske značilnosti* na str. 318.

čena z obojno razločevalnostjo. Tudi v nadaljevanju, pri drugih besednih vrstah, so upoštevane in omenjene obojne lastnosti, oblikoskladenjske in pomenske, čeprav ne v tako eksplicitni obliki kot pri samostalniku in pridevniku.¹¹ Pomenskimi lastnostim je v Slovenski slovnici še največja pozornost namenjena tako, da se z njimi utemeljujejo nekatere obsežne podrazvrstitve znotraj dane besedne vrste. Tako je npr. besedna vrsta členek prikazana celo z dvema podrazvrstitvama, ki temeljita na pomenskih lastnostih. Po prvi razvrstitvi se skupina pozivni členki ločuje v osem podvrst (vprašalni, zahtevalni/ukazovalni, železni, prepričevalni, zagotovljalni, nasprotovalni, grozilni, očitalni); skupina vrednotenjski členki v šest podvrst (naklonski, vrednotenjski primerjalni, popravni, domnevalni, merilni, poudarjalni, ob tem se naklonski še dalje delijo na gotovostne in hotenjske). Za čustvenostne členke je pomen naveden v šestih točkah tako, da je naštevalno navedeno, kaj izražajo (presenečenje, čudenje, pomilovanje, pomiritev/razočaranje, malomarnost in bojazen); podobno naštevalno so opisani trije pomeni v razredu Členki, ki členijo oz. hierarhizirajo besedilo. V drugi klasifikaciji je na osnovi pomena naštetih trinajst vrst členkov. Tako podrobna pomenska členitev členka kot besedne vrste naj bi bila prikladna za slovarnika, saj se s svojo obsežno razčlenjenostjo kaže kot popolni povzetek vseh možnih leksikalnih pomenov te besedne vrste. Če se ta obsežna pomenska razčlenitev primerja s siceršnjo kategorialno definicijo členka kot besedne vrste, pa se zazdi, da ima obsežna pomenska razčlenitev med drugim vlogo nujnega dopolnila ali celo nadomestka za sicer skopo kategorialno definicijo, ki odraža dejstvo, da je členek kategorialno težko določljiv in da se nekateri členki »po vlogi približujejo veznikom, drugi prislovom«, okrog ena četrtnina členkov pa je enakozvočna z vezniki in prislovi.¹²

Obravnavanje členka v slovenski slovnici je sicer ponazarjalni primer za še eno specifičnost slovniške obravnave besednih vrst, in sicer za razvojnost slovniškega pogleda, ki je v temelju tako ali drugače navezan na preteklo, morda že tradicionalno vedenje o določeni jezikovni danosti, hkrati pa zavezan nenehnemu iskanju bolj utemeljenih, jezikovni resničnosti bolj ustreznih interpretacij. Opis besednih vrst v *Slovenski slovnici* 2004 J. Toporišiča je tako rezultat dolgoletnega razvoja slovniške misli, v katerem se je zlasti spreminjalo pojmovanje prislova (ki je v tradicionalni slovnici vključeval vse, kar je dandanašnji členek) in povedkovnika, ki ga tradicionalna slovnica ni pojmovala kot besedno vrsto.¹³ V tem razvoju je posebno vlogo imel *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ), ki je kot razlagalni slovar prvi prinesel

¹¹ Tukajšnje ločevanje oblikoskladenjskih razločevalnih lastnosti besednih vrst od t. i. pomenskih (tj. tipološka abstrakcija denotativne pomenskosti) je pomagalo pri razčlenjevanju definicijskih danosti za besedne vrste, in ni v navzkrižju s pojmovanjem leksikalnega pomena kot hkratnosti kategorialnega pomena (slovnični pomen, izražen z oblikoskladenjskimi lastnostmi) in denotativnega pomena.

¹² Toporišič 2004: 445.

¹³ Vpogled v razvoj besednovrstne teorije slovenskega jezika dajejo že samo objave, navedene v bibliografiji tukajšnjega prispevka.

pomenske razlage temeljnega izraznega bogastva slovenskega jezika in slovniciarju omogočil, da je svoj pogled ostril v kritičnem preverjanju slovarskih rešitev. Na zunanaj je bila vloga SSKJ pretežno taka, da je bil slovar deležen slovniciarjeve kritike in jeze, medtem ko je manj razvidno, v kolikšni meri je prav SSKJ prispeval k razvoju besednovrstne teorije v slovenski slovnici.

4 Ivanka Černelič-Kozlevčar: *Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*

V okviru preučevanja besednovrstne problematike je sestavek *Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika* Ivanke Černelič-Kozlevčar, prikazan v predavanju 1986 in objavljen 1988, izjemen v tem, da problematiko besednih vrst obravnava v neposredni povezavi s praktičnim slovaropisjem pri splošnem razlagalnem slovarju. Prinaša popis besednovrstnega kategoriziranja, kot je realiziran v SSKJ, in ob tem s stališča tedanje razvojne stopnje besedotvorne teorije utemljuje in kritično osvetljuje rešitve, sprejete v SSKJ.

Uvodoma je prepričljivo poudarjena pomembnost besednovrstnega določanja v slovarju in jedrnato je ubesedeno razmerje, ki obstoji med slovničnim definiranjem besednih vrst in slovaropisnim apliciranjem slovničnega védenja:

»Besednovrstno določanje besed je v slovarju eno od pomembnejših vprašanj, saj je besednovrstna pripadnost povezana tudi z leksikalnim pomenom besede. Pri tem se slovar opira na ugotovitve v sočasnih slovnica, vendar pogostoma nastopajo težave, če v slovnica tovrstna vprašanja še niso razčiščena ali če je treba opredeliti primere, o katerih v slovnica še ni izraženo določeno mnenje.«¹⁴

Jedrnatu uvodni zgodovinski pregled, v katerem je opozorjeno na tista mesta, kjer je razvidno razhajanje slovniciarjev v preteklosti pri opredeljevanju besednovrstnih kategorij, zaključuje primerjalna ocena novosti, ki jih je v obravnavo besednih vrst slovenskega jezika prinesla slovnica J. Toporišiča, z upoštevanja vrednim zaključkom, da je pojmovanje besednih vrst »Toporišič v kasnejših delih dopolnil, vendar ta niso mogla več vplivati na koncept prve knjige SSKJ«. ¹⁵

¹⁴ Černelič-Kozlevčar 1988: 289. – Razmerje med pogledom slovarnika in slovniciarja na besedoslovno problematiko je ob tem sestavku med drugim razvidno iz kritike sestavka izpod peresa J. Toporišiča (Toporišič 1988). Kritika ponazarja slovniciarjevo stremljenje k znanstveni resnici, svobodno in prosto praktične naloge izdelati slovarski priročnik, ki naj bi v skladu s slovaropisnimi zahtevami v čim večji meri odražal jezikovno realnost.

¹⁵ Prav tam: 290. – Kritike besedotvornih in drugih odločitev v SSKJ so namreč pogosto temeljile na neupoštevanju dejstva, da se je tako slovnično kot leksikološko védenje v času nastajanja SSKJ razvijalo, da pa bi bilo upoštevanje novih dognanj v nasprotju z leksikografsko zahtevo, da se slovar v celoti, od začetka do konca, izdela v skladu s konceptom, sprejetim na začetku.

Pregled besednovrstnosti v SSKJ v nadaljevanju sestavka uvaja navedba operativne vloge besednovrstnih oznak v makrostrukturni zgradbi SSKJ: »Besednovrstna pripadnost je v tem slovarju pomembno merilo za določanje geselskih besed. Homonimi z različno besednovrstno pripadnostjo so samostojna gesla. Konverzni besednovrstni premiki so obravnavani praviloma pri izhodiščni besedi ...«¹⁶ V nadaljevanju so rešitve v SSKJ prikazane po besednih vrstah, vključno z utemeljitvami zlasti pri tistih vprašanjih, ki so se morala v SSKJ kot prvem razlagalnem slovarju praktično slovaropisno prvič reševati. Navedeni nabor problematike¹⁷ vključuje vse besedne vrste in je – kljub poznejšemu nadaljnjemu razvoju slovnice in leksikologije – ponovno aktualen ob koncipiranju novega razlagalnega slovarja slovenskega jezika. Pa ne le nabor problematike, pač pa tudi prikazani način reševanja, ki bi zaradi povednosti¹⁸ in neposredne povezanosti s slovaropisno prakso moral biti obvezujoč za slovaropisce, ki bodo odločali o besednovrstni kategorizaciji v prihodnjih slovenskih slovarjih.

5 Besedne vrste v slovarskem delu Slovenskega pravopisa 2001

Funkcija besednovrstnih oznak v Slovarju SP 2001 je v primerjavi z vlogo oznak v razlagalnem slovarju, katerega težišče je v popolnem pomenskem opisu, specifična, saj navedbi besednovrstne oznake v tem slovarju ne sledi razlaga, niti ne sistematična pomenska členitev. Tako je navedba besednovrstne oznake brez eksplicitne povezave s pomenskostjo.¹⁹ Z določenega stališča jih je mogoče videti kot ponazorilo v slovnici dognane besednovrstne teorije v obliki slovarja, označene leksikalne enote pa imajo vlogo ponazarjanja besedne vrste, ki jo simbolizira besednovrstna oznaka.

Novost v naboru oznak v primerjavi s SSKJ predstavljata novi besedni vrsti povedkovnik in členek, nova je tudi notranja delitev zaimkov, prislovov, števnikov, členkov, medmetov. Členki, medmeti in prislovi so znotraj besedne vrste obsežno členjeni na osnovi vsebinskih, neformalnih značilnosti in členitev te vrste je eksplicirana v obsežnem naboru ožje določenih besednovrstnih oznak za členek, medmet, prislov. Glede na to, da slovar v SP ni razlagalni slovar in da tem podrobnejšim

¹⁶ Prav tam: 291.

¹⁷ Prav tam: 291–296.

¹⁸ S tem mislimo zlasti na značilnost sestavka, da jedrnato, že kar lakonično opozarja na obsežnost in tehtnost besednovrstne problematike v slovaropisju, ki je za neleksikografa lahko zanemarljiva, saj se lahko misli, da je v slovnici vse v zvezi z besednimi vrstami zadovoljivo rešeno; za leksikografa, ki bi bil predan hitri učinkovitosti, pa je besednovrstna problematika nadležno zamudna in bi jo zaradi tega najraje prezrl ali vsaj čim bolj poenostavil.

¹⁹ Navajanje usmerjevalnih pomenskih pojasnil in priložnostno ponazarjanje rabe pač ne more nadomestiti pomenske analize in sistematičnega slovarskega ponazarjanja. Podobno ugotavlja T. Korošec v zvezi s podrobnimi oznakami za členek v slovarju SP 2001: »... je zgolj kvalifikacijska oznaka za vrsto členka z izrazom, ki poimenuje določeni tip členkov v slovnici slovarsko preskromna, saj napotuje v slovnico, kjer uporabnik najde poimenovanje in skupino sorodnih členkov, ne pa pojasnil o njihovi sporočanski moči« (Korošec 2009: 104).

oznakam ne sledi razlagalni del s pomensko analizo, je te vrste nakazovanje pomenske členjenosti mogoče videti kot neuskklajenost s konceptom pravopisnega slovarja (kot tipom slovarja) oziroma kot nedomišljenost konkretnega koncepta glede vsebine slovarja. Ker je bil glavni gradivni vir za Slovar v SP 2001 prav SSKJ, pa je v novostih, ki jih v besednovrstni kategorizaciji prinaša slovar SP, treba videti pravzaprav slovnico abstrakcijo tistega, kar je večinoma že bilo predstavljeno v SSKJ.²⁰

Uporabnost besednovrstne kategorizacije iz Slovarja SP je pri sestavljanju novih slovarjev slovenskega jezika precejšnja, ne glede na pomanjkljivosti v besednovrstnem označevanju v SP, ki jih bodo morali prihodnji slovarji odpraviti.²¹ Vsebinsko podrobnejše besednovrstne oznake vendarle opozarjajo na pomenske razlike in so na poti k natančnejšim pomenskim členitvam in k ustrežnejšim pomenskim razlagam. Še zlasti pa je za slovaropisje uporabno homonimno prikazovanje konverznih besednovrstnih premikov (ne glede na to, kako naj bi bilo to področje prikazano v določenem slovarju)²², ob katerem si je mogoče ustvariti realno predstavo, kaj je prednost takega prikaza in kaj slabost.

6 Zaključek

V slovarskem pomenskem opisu je določitev leksikalne enote ali njene sestavine z uvrstitvijo v besedno vrsto osnovna kategorizacija, s katero se leksikalna enota umešča v poimenovalni sistem. Izhodiščno je besednovrstno kategoriziranje področje slovnicega opisa, kjer tradicionalno živi v obliki zaključenega števila kategorij, ki naj bi zaobjele vse besedje določenega jezika. Besednovrstna kategorizacija v slovnici temelji na opisovanju oblikoskladenjskih lastnosti, ki se razvrščajo v besednovrstne razrede, pomensko pa so besedne vrste splošno, tipsko določene (npr. samostalnik kot poimenovanje za stvari, glagol kot poimenovanje za dogodke itd.). Slovnico védenje o besednih vrstah slovenskega jezika je obsežno in se še vedno razvija.²³ V skladu z značajem slovnicega opisa je razvoj na področju slovnice usmerjen v natančnejše

²⁰ V tem pogledu je razvoj od besednovrstnega označevanja v SSKJ do SP mogoče videti tudi kot neposredni prispevek slovaropisja k razvoju besedotvorne teorije v slovnici.

²¹ Na besednovrstno kategorizacijo v SP se v zvezi z besednovrstnimi prenovitvami uvodoma sklicuje druga izdaja SSKJ, ki zares navaja v nekaj primerih oznako za povedkovnik in členek, toda besednovrstne spremembe dejansko niso v skladu s SP, niti ni pojasnjeno, katerim merilom sledijo.

²² Mišljena je homonimija, kot je v SP prikazana s trojico homonimov **gotovo**: s prislovno iztočnico, členkovno in povedkovniško.

²³ Razvoj jezikoslovne misli na področju besednovrstnosti je dobro razviden že samo iz objav, navedenih ob tem prispevku, ki pa predstavljajo le izsek iz siceršnje literature s tega področja. – Ponazarjalno za razvojnost besednovrstnega pojmovanja je npr. prvotno uvrščanje členka med slovnice besedne vrste.

prepoznavanje razločevalnih lastnosti posameznih besednih vrst in v izpopolnjevanje samega pojma besedna vrsta.²⁴

Obsežno je tudi teoretično védenje o razmerju med besednovrstno kategorizacijo in leksikalnim pomenom. Pri utemeljevanju določene tehnike besednovrstne kategorizacije v slovarju je uporaben strukturalni model slovarskega pomena, po katerem se besednovrstnost uresničuje v kategorialnih pomenskih sestavinah. Besednovrstna kategorija je torej sestavina pomena.²⁵ Če se določena beseda v rabi potrjuje z različnim naborom kategorialnih pomenskih sestavin, so to različni pomeni. Za praktično slovaropisje to pomeni, da je treba sprejeti odločitev, ali naj se besednovrstno različni pomeni v slovarju prikažejo v okviru večpomenskosti, ali pa se besednovrstna različnost pojmuje kot merilo za novi leksem, kar v slovarju pomeni večje število homonimov. Homonimni prikaz omogoča večjo natančnost, večjo preglednost pomenskega opisa.²⁶ Odločitev o tem vprašanju se sprejema glede na celovito podobo danega slovarskega koncepta, in tako bodo tudi prihodnji slovenski slovarji v tem pogledu pričakovano medsebojno različni.

Pač pa bi bilo v slovenskem slovaropisju dobrodošlo poenotenje v definiranju posameznih besednih vrst. Obstoječa referenčna dela, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* v prvi in drugi izdaji ter *Slovenski pravopis*, kažejo v tem pogledu raznolikost, ki bi jo bilo treba v prihodnjih slovarjih preseči, če naj slovaropisje kot jezikoslovno utemeljena disciplina sodeluje pri razvijanju pomenskega opisa slovenskega jezika. Naloga nikakor ni lahka.²⁷ Pri odločanju o prikazu besednovrstnosti v slovarju je poleg same definicije posamezne besedne vrste, ki naj bi bila čim bolj nedvoumna in splošno sprejeta, uporabno upoštevanje pojma leksikalna enota. Nabor problematičnih

²⁴ Rezultat te vrste besednovrstnih obravnav je med drugim eno od pojmovanj povedkovnika, tj. pojmovanje povedkovnika kot pomensko-skladenjske kategorije, in ne kot besedne vrste. Povedkovnik naj bi s svojimi značilnostmi ne izpolnjeval pogojev za to, da bi bil besedna vrsta. Prim. Žele 2003.

²⁵ Ta točka bi morala odločiti o tem, v katerem primeru, tj. znotraj katere vrste slovarskega koncepta je smiselno v slovarju operirati z besednovrstno kategorizacijo v obliki »kot članek«, ki je utemeljena v ekspliciranju konverznosti v smislu: Nekaj, kar izhodiščno ni članek, je postalo članek. Slovarski prikaz sinonimije je npr. s te vrste besednovrstnim označevanjem nezdružljiv, saj se sinonimna razmerja vzpostavljajo med izrazno različnimi leksikalnimi enotami ne glede na to, ali je pomen prvotni pomen ali motivirani, nastal s konverzno tvorbo, npr. *biti prebrisan* = *biti lisjak* (konverzni povedkovnik).

²⁶ Glede na to, da sodobno slovaropisje veliko pozornosti namenja uporabniku slovarja, se lahko homonimni prikaz besednovrstne različnosti utemeljuje s tem, da je uporabnik preko homonimnega prikaza najbolj sugestivno seznanjen s kategorialno utemeljenostjo pomenske različnosti. Tudi elektronska izdaja slovarja kot vse bolj prevladujoča je boljše uglasena s homonimnim prikazom.

²⁷ Posredno na težavnost ustreznega, nedvoumnega definiranja posamezne besedne vrste opozarja npr. najsodobnejša uvrstitev leksema **hudičevo** v povedi *Hudičevo se moti, kdor tako misli* med članke. (Žele 2014: 29) Stavčnočlenska vloga ob glagolu in zamenljivost metaforičnega **hudičevo** z nevtralnimi **zelo/močno** itd. namreč potrjuje prislovno besednovrstnost leksema **hudičevo**, kot med drugim določa tudi *Slovenski pravopis* 2001.

kategorij je praktično prekriven s tistim, ki je bil ugotovljen ob SSKJ²⁸, kar ni prese-
netljivo. SSKJ je kot prvi razlagalni slovar slovenskega jezika moral vzpostaviti prvi
slovaropisni prikaz v besedilih oblikoskladenjsko izkazane besednovrstne razčlenje-
nosti, razvoj tako slovenskega jezika kot slovnice, leksikologije in slovaropisja pa
narekuje njegovo izpopolnitev in posodobitev.

Bibliografija

- Atkins, B. T. Sue, Rundell, Michael. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Ox-
ford: Oxford University Press.
- Černelič-Kozlevčar, Ivanka. 1988. Reševanje besednovrstnih vprašanj v Slovarju slovenskega
knjižnega jezika. *Obdobja* 8, 289–300. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Korošec, Tomo. 2009. K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ. (Ob pripravah za novi slovar
slovenskega jezika) *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ljubljana: Slo-
venska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC
SAZU, 99–109.
- Kozlevčar, Ivanka. 1968. O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi. *Jezik in slov-*
stvo 23/1, 11–16.
- Kozlevčar, Ivanka. 1970. O pridevniku v povedni rabi. *Jezik in slovstvo* 15/7–8, 210–215.
- Landau, Sidney I. 1989². *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambrid-
ge University Press.
- Rigler, Jakob. 1981. Naglas, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ. *Splošne informacije za redaktor-*
je SSKJ. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, 169–189.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Slovenski pravopis*. 2001. Ur. Jože Toporišič idr. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stramljič Breznik, Irena. 1999. Oblikovanje poimenovanj za besedne vrste v slovensko pisanih
slovnica med leti 1791-1854. *Jezik in slovstvo* 44, 103–110.
- Stramljič Breznik, Irena. 2014. *Medmeti v slovenskem jeziku*. Maribor: Založba Pivec.
- Toporišič, Jože. 1974. Besednovrstna vprašanja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*
20, 33–39.
- Toporišič, Jože. 1975. Esej o slovenskih besednih vrstah. *Jezik in slovstvo* 20, 295–305.
- Toporišič, Jože. 1980. Še k teoriji besednih vrst, posebno predikativa. *Jezik in slovstvo* 25,
201–205.
- Toporišič, Jože. 1988. Jezikoslovje s simpozija Obdobja 8. *Slavistična revija* 36, 437–449.
- Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Vidovič Muha, Ada. 1992. Slovična obvestilnost SSKJ. *Zbornik Slavističnega društva* 3, 35–49.
- Vidovič Muha, Ada. 2013². *Slovensko leksikalno pomenoslovje*.
- Žele, Andreja. 2003. Slovarska obravnava povedkovnika. *Jezik in slovstvo* 58, 3–15.
- Žele, Andreja. 2014. *Slovar slovenskih členkov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Prispelo aprila 2015, sprejeto maja 2015

Received April 2015, accepted May 2015

²⁸ Černelič 1988.

Od definicije besedne vrste v slovnici do besednovrstne oznake v slovarju

Besednovrstna oznaka v slovarju na najbolj splošni ravni umešča jezikovni izraz v poimenovalni sistem danega jezika. Vključuje gospodaren prikaz številnih lastnosti leksikalne enote ali njene sestavine (skladenjska vloga v stavčni povedi, pregibanjske značilnosti, tipski denotativni pomen). Pri besednovrstnem označevanju v slovarju prihaja do soočenja enkratnih pomenskih lastnosti dane leksikalne enote s kategorizacijo besednih vrst, kot je poznana iz slovnicega opisa danega jezika. Izhodiščno je namreč besednovrstno kategoriziranje področje slovnicega opisa danega jezika, kjer tradicionalno živi v obliki prikaza zaključenega števila kategorij, ki naj bi zaobjele vse besedje določenega jezika. Slovnice vodenje o besednih vrstah slovenskega jezika je obsežno in se še vedno razvija. V skladu z naravo slovnicega opisa je razvoj na področju slovnice usmerjen v natančnejše prepoznavanje razločevalnih lastnosti posameznih besednih vrst in v izpopolnjevanje samega pojma besedna vrsta.

Obsežno je tudi teoretično vodenje o razmerju med besednovrstno kategorizacijo in leksikalnim pomenom. Pri utemeljevanju določene tehnike izkazovanja besednovrstne kategorizacije v slovarju je uporaben strukturalni model slovarskega pomena, po katerem se besednovrstnost uresničuje v kategorialnih pomenskih sestavinah. Besednovrstna kategorija je torej sestavina pomena. Če se določena beseda v rabi potrjuje z različnim naborom kategorialnih pomenskih sestavin, sta to dva različna pomena. Za praktično slovaropisje to pomeni, da je potrebno sprejeti odločitev, ali naj se besednovrstno različna pomena v slovarju prikažeta v okviru večpomenskosti, ali pa se besednovrstna različnost pojmuje kot merilo za novi leksem, kar v slovarju pomeni večje število homonimov. Homonimni prikaz besednovrstne različnosti vključuje večjo natančnost, večjo preglednost pomenskega opisa. Odločitev o tem vprašanju se sprejema glede na celovito podobo danega slovarskega koncepta, in tako bodo tudi prihodnjih slovenski slovarji v tem pogledu pričakovano medsebojno različni.

Pač pa bi bilo v slovenskem slovaropisju dobrodošlo poenotenje v definiranju posameznih besednih vrst. Obstoječa referenčna dela, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* v prvi in drugi izdaji ter *Slovenski pravopis*, kažejo v tem pogledu raznolikost, ki bi jo bilo treba v prihodnjih slovarjih preseči, če naj slovaropisje kot jezikoslovno utemeljena disciplina sodeluje pri razvijanju pomenskega opisa slovenskega jezika. Pri odločanju o prikazu besednovrstnosti v slovarju je poleg same definicije posamezne besedne vrste, ki naj bi bila čim bolj nedvoumna in splošno sprejeta, uporabno upoštevanje pojma leksikalna enota. Na tej osnovi naj bi se odločalo o sodobnem slovarskem prikazu doslej ne samo različno, pač pa tudi pomanjkljivo besednovrstno kategoriziranih pomenskih kategorij. Nabor problematičnih kategorij je praktično prekriven s tistim, ki je bil ugotovljen ob SSKJ, kar ni presenetljivo. SSKJ je kot prvi razlagalni slovar slovenskega jezika moral vzpostaviti prvi slovaropisni prikaz v besedilih oblikoskladenjsko izkazane besednovrstne razčlenjenosti, razvoj tako slovenskega jezika kot tudi slovnice, leksikologije in slovaropisja pa narekuje njegovo izpopolnitev in posodobitev.

From the part-of-speech definition in grammar to the part-of-speech label in lexicography

In any dictionary, part-of-speech labelling represents the basic categorization by which lexical units can be located into the lexical system. The part-of-speech categorisation makes part of the grammatical description that, conventionally, appears in the form of a definite number of categories which encompass the entire vocabulary of a given language. In grammar, the part-of-speech categorisation derives from the description of morphological and syntactical characteristics, while semantic values of word classes remain defined just in general term as types (e.g., noun as designation of things, verb as designation of processes, etc.). Grammatical knowledge of Slovenian word classes, extensive as it is, progresses still further. In accordance with the nature of the grammatical description, the development appears to focus on the concept of part-of-speech categorisation and on a more detailed investigation of differential characteristics of word classes.

The theoretical knowledge concerning the relationship between the part-of-speech categorisation and the lexical meaning is extensive as well. In establishing a definite part-of-speech categorisation in a dictionary, the structural model of lexical meaning may be useful; according to this model the part-of-speech categorization can be carried out by observing categorial semantic features, since it is in a particular meaning that the part-of-speech category is included. If a given word turns up with different sets of categorial semantic features, it has different meanings. Thus, in practical lexicography a decision must be made, whether different meanings dependent on part-of-speech categorization should be displayed by way of polysemy, or should the difference in part-of-speech categorization be recognized as a criterion of a new lexical unit, which would lead to an increase of homonyms. The latter possibility enables a higher degree of accuracy and a better transparency of the semantic description. The decision concerning this question should be made in accordance with the conception of a given dictionary as a whole; in this respect it is expected that future Slovenian dictionaries will be different.

It would be advantageous to Slovenian lexicography, if in defining word classes an agreement could be reached. The existent reference books such as *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, first and second edition, and *Slovenski pravopis* display in this respect a discrepancy which ought to be overcome, should lexicography as a discipline based in linguistics help to develop the semantic description of the Slovenian language. In part-of-speech labelling in a dictionary it would be useful, besides having indubitable and generally agreed upon definitions of particular word classes, to consider the concept of the lexical unit. Not surprisingly, in defining word classes of lexical units in modern Slovenian, almost the same categories turn out as problematic (i.e., not permitting quite unambiguous classification) as in the first edition of the *Slovar slovenskega knjižnega*

jezika. The mentioned dictionary, being the first monolingual dictionary of the Slovenian language, was also the first to set up the system of part-of-speech labelling appropriate to word class diversity in Slovenian texts. The development of the Slovenian language on the one hand and the development of the Slovenian grammar, lexicology as well as lexicography on the other, demand supplementing and updating the system of part-of-speech labelling.